

Ooggetuigen van de bevrijding

Van Bram de Graaf verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Voetbalvrouwen
Het verraad van Benschop
Spion van Oranje
Che is hier

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Bram de Graaf

Ooggetuigen van de bevrijding

september 1944-mei 1945

Ambo|Anthos
Amsterdam

Eerste druk 2020
Tweede druk 2025

ISBN 978 90 263 7014 4
© 2020 Bram de Graaf

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie © Beeldbank WO2, NIOD
Foto auteur © Gerard Wessel

Ambo|Anthos uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor papa

Inleiding

Het is 7 mei 1945, even voor drieën in de middag. Op de Dam in Amsterdam wordt de bevrijding gevierd, terwijl de Duitsers vanaf gebouwen aan het plein toekijken. De communistische verzetskrant *De Waarheid* heeft een dag eerder, in haar eerste legale editie, aangekondigd dat de geallieerden vandaag in Amsterdam zullen arriveren. Duizenden Amsterdammers zijn op het feest afgekomen, sommigen al uitgedost in oranje en zwaaiend met vlaggetjes. Een Britse verkenningseenheid van de Polar Bears-divisie heeft zich twee uur geleden inderdaad even laten zien. Enkele pantserwagens maakten een rondje over de Dam, maar zijn vanwege de aanwezigheid van gewapende Duitsers toch weer vertrokken over de Amsteldijk. De situatie is te explosief, vinden de Britten.

Iedereen op de Dam verwacht dat ze snel zullen terugkeren. Leden van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) zijn inmiddels begonnen met het ontwapenen van de Duitsers, hoewel dit in strijd is met de gemaakte afspraken bij de capitulatie, twee dagen eerder in Wageningen. Het draaiorgel 't Snotneusje voor De Bijenkorf speelt nog maar een keer de oud-Hollandse melodieën waarop sommigen een dansje wagen.

Nog geen tien minuten later is de Dam veranderd in een hel. Vanaf het balkon van de Groote Club, op de hoek van de Kalverstraat met de Paleisstraat, hebben militairen van de Kriegsmarine met een machinegeweer het vuur op de menigte geopend. Het vuur wordt door de BS'ers beantwoord. Iedereen die heeft kunnen vluchten, heeft het plein verlaten. Hier en daar liggen fietsen en kledingstukken. En, met name op het stuk tussen de Nieuwendijk en het Rokin, de ontzielde lichamen van tientallen slachtoffers.

Op beelden van de bevrijding zien we meestal colonnes legervoertuigen, waarop blije mensen zijn te zien. Dansende en hossende uitgelaten menigtes die met de Nederlandse vlag zwaaien. Soldaten die chocolade en sigaretten uitdelen, en jonge vrouwen kussen. Opgebrachte, somber kijkende NSB'ers, en 'moffenmeiden' die worden kaalgeschoren, terwijl ze worden beschimpt door lachende omstanders. Maar in hoeverre is dat beeld realistisch?

De gebeurtenissen op de Dam van die zevende mei 1945 zijn helaas meer illustratief voor de bevrijding van Nederland. Vanaf het betreden van de Nederlandse bodem door geallieerde troepen op 12 september 1944, bij het plaatsje Mesch in Zuid-Limburg, gaat onze bevrijding gepaard met vernietiging en verwoesting. Met onduidelijkheid, onenigheid en chaos. Met honger en koude. Met verzet, niet zelden ongecoördineerd, vaak overmoedig en opportunistisch. En vergelding, altijd meedogenloos.

Voor velen wordt het bevrijdingsjaar, dat begint in september 1944 en eindigt in mei 1945, en op de Waddeneilanden zelfs pas in juni 1945, de zwaarste, en soms ook zwartste, periode van hun leven. Zoals voor de tien Nederlanders door wier ogen we in dit boek de bevrijding volgen. Ze maken op verschillende plaatsen en in verschillende hoedanigheden die maanden mee; als verzetsstrijder, als concentratiekampgevangene, als lid van de Prinses Irene Brigade, als soldaat in het Duitse leger of als een kind dat in het strijdgewoel belandt. Voor hen allen geldt: voor ze zich 'bevrijd' kunnen noemen, ondervinden ze wat oorlog écht betekent.

In de zomer van 1944 telt Nederland ruim negen miljoen inwoners. Het land heeft dan al ruim vier jaren Duitse bezetting achter de rug. Als de Duitsers op 10 mei 1940 binnenvallen, vlucht koningin Wilhelmina met haar familie en de regering naar Groot-Brittannië. Nederland krijgt een civiel, en geen militair, Duits bestuur, omdat Adolf Hitler de Nederlanders als een Germaans broedervolk ziet. Rijkscommissaris van Nederland wordt de Oostenrijker Arthur Seyss-Inquart, een felle nazi en antisemiet. In zijn inauguratierede in de Haagse Ridderzaal zegt hij: 'We komen hier niet om een volkskarakter in het nauw te brengen en te vernielen, noch willen wij aan dit land en zijn volk

onze politieke overtuiging opdringen.’

Die zomer van 1940 lijkt er dan ook weinig aan de hand. Hoewel het straatbeeld is veranderd door de aanwezigheid van Duitse uniformen, gedragen de bezetters zich keurig. Het zijn meer toeristen dan vijanden. De middenstand profiteert mee van hun aanwezigheid; hun omzet groeit. Ook de boeren en de industrie hebben baat bij het nieuwe bewind. Het is sinds jaren economisch niet zo goed gegaan in Nederland.

Maar in het geniep is de repressie dan al lang begonnen. Als eerste zijn de Joodse Nederlanders aan de beurt. Op 1 juli 1940 wordt hun verboden om lid te zijn van de Luchtbeschermingsdienst, een uit vrijwilligers bestaande gemeentelijke dienst die ervoor moet zorgen dat de schade bij bombardementen beperkt blijft. De volgende dag worden ze uitgesloten van tewerkstelling in Duitsland. Daarna volgt langzaam, zodat het vrijwel niemand opvalt, maatregel op maatregel om hen uit het openbare leven te verbannen. Joodse ambtenaren worden eerst geschorst, dan ontslagen; Joden mogen niet meer naar de film, niet meer in parken en cafés komen, niet meer studeren; ze moeten zichzelf en hun bezittingen laten registreren. En in februari 1941 wordt met prikkeldraad in Amsterdam een ‘Joodse wijk’ gevormd, waar ze als ratten in de val zitten.

Na Joods verzet worden op het Jonas Daniël Meijerplein in de hoofdstad 427 Joodse mannen bijeen gejaagd en op transport gesteld naar het concentratiekamp Mauthausen. Er wordt nooit meer iets van hen vernomen. De Jodenvervolging is begonnen. Op 25 februari 1941 begint, onder andere als gevolg van de anti-Joodse maatregelen, in Amsterdam spontaan een staking, die zich uitbreidt naar enkele andere plaatsen. Ook de andere Nederlanders ondervinden nu waartoe de Duitsers in staat zijn. Tientallen stakers worden opgepakt en veel van hen gefusilleerd.

Er zijn Nederlanders die het niet pikken. Ze willen iets doen. Die ‘moffen’ moeten ons land uit. Ze gaan in het verzet of nemen de wijk naar Groot-Brittannië, de zogenaamde Engelandvaarders. Het verzet begint met het helpen van Joden die geen gehoor geven aan de oproep om zich te melden voor ‘tewerkstelling’ in het oosten – niemand heeft nog enig vermoeden wat daarmee wordt bedoeld – aan onderduik-

adressen, al komt het initiatief voor de meesten te laat. Het verzet zorgt voor voedselbonnen, want inmiddels zijn de eerste levensbehoeften alleen nog via distributiebonnen aan te schaffen. Ook verspreidt het verzet steeds meer illegale krantjes.

Nadat Duitsland in 1943 gevoelige nederlagen heeft geleden bij de Russische stad Stalingrad en in Noord-Afrika, krijgen in mei dat jaar veel Nederlandse mannen tussen de achttien en vijfendertig jaar een oproep voor de in 1942 ingestelde *Arbeitseinsatz*. Ze moeten de Duitse fabrieksarbeiders vervangen die nodig zijn voor Hitlers legers. Als maar een kleine vijfenvijftigduizend van de verwachte honderdzeventigduizend zich melden, gaan de Duitsers steeds vaker over tot razzia's. Verzetsgroepen helpen tienduizenden jonge mannen bij het onderduiken, veelal op afgelegen boerderijen op het platteland.

Toch lijkt het einde van de ellende in zicht. De Duitsers zijn overal in het defensief. Ze hebben zich moeten terugtrekken uit Noord-Afrika, in Rusland drijft het Rode Leger hen steeds verder naar het westen terug en in de zomer van 1943 zijn de geallieerden geland in Zuid-Italië. Op 6 juni 1944 vindt hun langverwachte invasie plaats in Normandië, Frankrijk. Na een felle strijd weten de geallieerden op 21 augustus door te breken en slaat het Duitse leger op de vlucht. En dan gaat het snel. Op 25 augustus wordt Parijs bevrijd, op 3 september Brussel en op 4 september Antwerpen. Die maandagavond om kwart over acht richt premier Gerbrandy van de Nederlandse regering in ballingschap zich vanuit Londen via Radio Oranje tot het Nederlandse volk:

Nu de Geallieerde legers op onweerstaanbare wijze de Nederlandsche grenzen overschreden hebben, ben ik er van overtuigd dat gij hen een hartelijke en waardige ontvangst zult bereiden, welke zij verdienen als bevrijders van ons land en de vernietiging van den tiran. Het uur van de bevrijding heeft geslagen, weldra zal onze geliefde Vorstin terugkeren en een innig dankgebed stijgt op tot God, nu hij ons van zo'n grote en bittere nood heeft verlost en ons niet eeuwig wil kastijden. [...] Landgenoten dit zijn dagen in de geschiedenis van ons volk, het zal van iedere vrouw en iedere man afhangen hoe het nageslacht later over ons

zal oordelen. Wees ordelijk en gedisciplineerd, gedraagt U naar de instructie van Uw Leiders, wat nu gebeuren gaat zal langen tijd het stempel drukken op ons gehele volk. Nederland herrijst, moge het zijn in volle grootheid.

Hoewel er aanvankelijk in zijn tekst staat dat de geallieerden de Nederlandse grens 'naderen', heeft hij dat zelf vervangen door 'overschreden hebben'. Een paar uur later meldt de BBC zelfs dat Breda al is bevrijd. Een volk wordt gek van blijdschap. De volgende dag, dinsdag 5 september 1944, zal de geschiedenis ingaan als Dolle Dinsdag.

Hoofdpersonen

De vertellers in dit boek zijn, in alfabetische volgorde:

JOHAN BAUMEISTER (1926-2011) uit Deventer: deze zoon van een Duitse vader en een Nederlandse moeder krijgt eind 1943, net als zijn oudste broer en vader eerder, een oproep voor het Duitse leger. Na zijn opleiding wordt hij ingezet in Slowakije en daarna overgeplaatst naar de Elzas waar hij vecht tegen de oprukkende Amerikanen.

HANNIE BOON-DUINKER (1932) uit Almere: is het enig kind van een Texels gezin in Den Burg. De oorlog lijkt op het eiland ver weg. Wel komen er ondervoede Amsterdamse kinderen aansterken. Maar dan besluit het Georgische bataljon op Texel in opstand te komen.

BRAM GRISNIGT (1923-2019) uit Zeist: vertrekt in 1941 als achttienjarige uit Nederland om zich aan te melden bij het Nederlandse leger. Bereikt eind 1942 na een lange reis Groot-Brittannië, waar hij wordt opgeleid tot geheim agent. Is ruim vijf maanden actief als radiotelegrafist in Amsterdam, als hij begin 1944 door de Gestapo wordt opgepakt. In september dat jaar wordt hij in Kamp Vught op transport gesteld naar Duitsland.

JO DE HART-TIMMERMANS (1930-2023) uit Herpt: is als tiener in Heusden getuige van de bevrijding van de regio. Die gaat gepaard met hevige beschietingen. In het stadje schuilen bijna tweehonderd mensen in het stadhuis, waar het veilig lijkt.

WENDELA TER HORST (1933-2017) uit Oosterbeek: de dochter van 'Engel van Arnhem' Kate ter Horst. Schuilt tijdens de Slag om Arnhem in de kelder van hun huis en moet daarna evacueren naar Friesland, waar haar vader als verzetsman een rol speelt bij de bevrijding. Ze lijdt eind 1947 alsnog een groot verlies als gevolg van de oorlog.

FRANS VAN DER MEEREN (1925-2023) uit Bergen op Zoom: zit tot Dolle Dinsdag ondergedoken en meldt zich na de bevrijding van zijn stad op 27 oktober 1944 aan bij de Prinses Irene Brigade. Eind april 1945 steekt hij met zijn peloton de Maas over bij Hedel voor een laatste geallieerde operatie tegen de Duitsers op Nederlands grondgebied.

KEES POUWELSE (1932-2023) uit Westkapelle: maakt op 3 oktober 1944 het bombardement op zijn woonplaats mee, tijdens het begin van de Slag om de Schelde. Terwijl bijna iedereen uit het dorp daarna naar elders vertrekt, besluit zijn familie te blijven.

GER ROUS (1934) uit Oudehaske: woont tijdens de Hongerwinter in Amsterdam en ervaart wat honger en kou betekenen. Op maandagmiddag 7 mei 1945 gaat hij met zijn moeder en oma mee naar de Dam om de bevrijders te verwelkomen.

JAN THIJSSSEN (1908-1945) uit Bussum: is als leider van de Raad van Verzet (RVV) betrokken bij de moeizame vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) in september 1944. Hij wordt in november door de Duitsers gearresteerd en als 'Todeskandidat' in de gevangenis van Zwolle opgesloten.

MYRNA TUGENDHAFT-REENS (1937-2024) uit Amstelveen: komt uit een Rotterdams Joods gezin dat in april 1943 wordt opgepakt en naar Kamp Westerbork wordt gebracht. Later gaat het op transport naar concentratiekamp Bergen-Belsen. Begin april 1945, als de Britse troepen het kamp naderen, wordt Myrna op een 'dodentrein' gezet.